

21 Ιανουαρίου 2014

Βίος Αγίου Μαξίμου του Γραικού (Από το Άγιον Όρος στη Ρωσία)

/ [Πεμπτούσία](#)

Το ποιητικό έργο του Αγίου Μαξίμου

Όπως γνωρίζουμε από τον ίδιο τον Μάξιμο, στο Άγιον Όρος έμεινε δέκα χρόνια, από το 1506 ως το 1516, «εργαζόμενος σωματικά και πνευματικά». Σημαντικό μέρος των συγγραμμάτων του περιλαμβάνει και το ποιητικό του έργο^[1]. Είναι γεγονός ότι, παρά την «θαυμασίαν ποιητικήν φλέβαν»^[2], το έργο του στην ελληνική γλώσσα είναι ελάχιστο.

α) Τα επιγράμματα

Ο άγιος Μάξιμος έγραψε επτά επιγράμματα. Τα πέντε είναι επιτάφια ή επιτύμβια. Το πρώτο που έγραψε, όταν σπούδαζε στην Ιταλία, βρίσκεται στο τέλος των Γεωπονικών του Ιανού Λάσκαρι. Τα άλλα έξι τα έγραψε στην Μονή Βατοπαιδίου. Τα τρία από αυτά αναφέρονται στον άγιο Νήφωνα ?? ????????? ??????????????????, ένα στον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ ?? († 1506), ένα στον Μεγάλο Ρήτορα Μανουήλ (1481-1531), τους οποίους γνώριζε και είχε πνευματικές σχέσεις,

και το έκτο είναι αφιερωμένο στον πολιούχο της Θεσσαλονίκης άγιο Δημήτριο τον Μυροβλύτη.

β) Παρακλητικός Κανών στον Τίμιο Πρόδρομο

Στο ποιητικό έργο του αγίου Μαξίμου ανήκει και ο Παρακλητικός Κανών εις τον Τίμιον Πρόδρομον. «Είναι ένα από τα ωραιότερα θρησκευτικά ποιήματα του Μαξίμου του Γραικού, το μοναδικόν μή προσωδιακόν ποίημά του»[3]. Μέχρι την εποχή του δεν υπήρχε πλήρης κανόνας στον προστάτη των μοναχών και «μείζονα εν γεννητοίς γυναικών»[4]. Οι κανόνες του Ιωσήφ του Υμνογράφου στον Τίμιο Πρόδρομο δεν χρησιμοποιούνταν για λειτουργική χρήση, γιατί δεν ήταν πλήρεις. Την έλλειψη αυτή κάλυψε ο άγιος Μάξιμος υπακούοντας σε παράκληση των Αγιορειτών μοναχών της εποχής του.

Ο καθηγητής Ιωάννης Φουντούλης γράφει ότι, με το νεανικό του έργο και υμνογράφημα «ο Μάξιμος προσπαθεί να καλύψει μια υφισταμένη ανάγκη και ένα κενό, δηλαδή να δώσει στους ευλαβουμένους τον Τίμιο Πρόδρομο μια εύχρηστη ακολουθία, που θα μπορούσε να ψάλλεται κάθε Τρίτη ημέρα αφιερωμένη από την εκκλησιαστική λειτουργική μας παράδοση στον Πρόδρομο, αλλά και σε κάθε άλλη περίπτωση και ανάγκη ψυχής»[5].

Από τότε ο Παρακλητικός Κανών «συντεθειμένος υφ' ενός Αγίου διά τον Τίμιον Πρόδρομον, με χάριν και περισσήν ευλάβειαν, ψάλλεται αιώνας τώρα εις τας Αγιορειτικές Μονάς και κελλία»[6].

Ο άγιος Μάξιμος ακολουθεί στην συγγραφή του Κανόνα τους προ αυτού υμνογράφους. Χρησιμοποιεί την βυζαντινή γλώσσα των ύμνων της Εκκλησίας, ενώ ο Παπαμιχαήλ τονίζει ότι «γνήσιον χριστιανικόν πνεύμα χαρακτηρίζει την όλην φρασεολογίαν του εις τον Βαπτιστήν Παρακλητικού κανόνος...»[7]. Ο Παρακλητικός Κανών υπάρχει χειρόγραφος στον κώδικα 1061 (Θηκαρά) της Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου και σε άλλους κώδικες Ιερών Μονών του Αγίου Όρους[8]. Αν και δημοσιεύθηκε από πολλούς συγγραφείς, πληρέστερη και ορθότερη έκδοση με πλήρη αποκατάσταση του κειμένου, έχοντας υπόψη τα παλαιά χειρόγραφα, πραγματοποίησε ο Κωνσταντίνος Τσιλιγιάννης το 2001[9].

γ) Ακολουθία στον άγιο Έρασμο

Κατά παραγγελία του πρώτου Γαβριήλ, ο άγιος Μάξιμος έγραψε το 1509 Ακολουθία του αγίου ιερομάρτυρος Εράσμου, επισκόπου Λυχνιδών (σημερινής Αχρίδος), που εορτάζεται στις 2 Ιουνίου. Το αυτόγραφο κείμενο της Ακολουθίας βρίσκεται στο τμήμα χειρογράφων της Ιεράς Μονής Δοχειαρίου, στην κυριότητα της οποίας στα τέλη του 16^{ου} αιώνα περιήλθε το κελλί του Κωφού. Στο τέλος του

χειρογράφου αναφέρεται: «Εξεδόθη δι' εμού του Μαξίμου αμαρτωλού μοναχού του Βατοπεδινού μηνί Φεβρουαρίω κη' έτει, ζιζ' (7017-5508=1509)»[\[10\]](#).

δ) Τα ηρωελεγειακά έπη

Στο ποιητικό έργο του αγίου Μαξίμου συμπεριλαμβάνονται και δύο μεγάλα ηρωελεγειακά έπη: Έπος προτρεπτικόν εις μετάνοιαν (122 στίχοι) και Έπος στηλιτευτικόν κατά της ελληνικής πλάνης (380 στίχοι), τα οποία έγραψε στην Ρωσία[\[11\]](#). Είναι γραμμένα, όπως και όλα τα ηρωελεγεία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, στην ομηρική γλώσσα[\[12\]](#). Υπάρχουν τα έργα αυτά μεταφρασμένα και στην ρωσοσλαβονική. Κατά τους υπολογισμούς των ερευνητών τα ελληνόγλωσσα ποιήματα πρέπει να γράφτηκαν μεταξύ των ετών 1537-1539. Έγραψε ακόμη δύο ηρωελεγειακά ποιήματα στην ελληνική γλώσσα τα οποία χάθηκαν. Υπάρχουν όμως σε μετάφραση στην ρωσοσλαβονική γλώσσα[\[13\]](#). Πιθανόν να βρίσκονται άγνωστα ελληνικά ποιήματα του Μαξίμου του Γραικού σε διάφορες βιβλιοθήκες, τα οποία δεν έχουν ακόμη εντοπισθεί και καταγραφεί[\[14\]](#).

Από τα επιγράμματα, τις λειτουργικές ακολουθίες και τα ηρωελεγειακά έπη κατανοεί κανείς τον πλούτο της μόρφωσης, το ποιητικό χάρισμα, την πνευματική σοφία και την φυσική ευφυΐα του αγίου Μαξίμου.

Από το Άγιον Όρος στην Ρωσία

Στις 31 Μαρτίου του 1516 έφθασε στο Άγιον Όρος ο βογιάρος Βασίλειος Κοπιλόφ ως απεσταλμένος του μεγάλου δούκα της Μόσχας Βασιλείου Ιβάνοβιτς, δηλαδή υιού του Ιβάν (Ιωάννου) και της Σοφίας Παλαιολογίνας. Ο Κοπιλόφ μαζί με τον έμπορο Ιβάν Βάραβιν είχαν περάσει προηγουμένως από την Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να πάρουν την έγκριση του οικουμενικού πατριάρχου Θεόληπτου ?? (1513-1522) για την μετάβαση ενός περίφημου μεταφραστού στην Ρωσία, αλλά και την έγκριση αναθεωρήσεως της ρωσικής μεταφράσεως των λειτουργικών βιβλίων επί τη βάσει των πρωτοτύπων ελληνικών χειρογράφων[\[15\]](#).

Στις Καρυές συναντούν τον πρώτο του Αγίου Όρους Συμεών και την Ιερά Επιστοασία και παραδίδουν επιστολή, με την οποία ο μεγάλος ηγεμόνας παρακαλούσε να αποσταλεί στην Μόσχα «γιά ένα χρονικό διάστημα» ο μεταφραστής βιβλίων μοναχός Σάββας της Μονής Βατοπαιδίου, επί πληρωμή. Ο μοναχός Νήφων Βατοπαιδινός, ο οποίος πρόσφατα είχε επισκεφθεί την Μόσχα, φαίνεται ότι είχε υποδείξει τον μοναχό Σάββα[\[16\]](#). Η επιστολή δεν έγραφε ούτε τον λόγο πρόσκλησης του μεταφραστή ούτε και τα βιβλία τα οποία θα μετέφραζε. Από όσα αναφέρει ο άγιος Μάξιμος σε έναν λόγο του, γνωρίζουμε ότι υπήρχε άμεση ανάγκη για την μετάφραση από τα ελληνικά στα σλαβονικά της

ερμηνευτικής σειράς, γνωστής στην Ρωσία με τον τίτλο Ερμηνευμένος Ψαλτήρας, που κυκλοφορούσε ευρύτατα σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, νοθευμένος και φθαρμένος σκόπιμα από κάποια αίρεση ιουδαϊζόν-των[17]. Η επιστολή του μεγάλου δούκα συνοδευόταν από ένα σεβαστό χρηματικό ποσό (4.000 ρούβλια) εις μνημόσυνον των γονέων του και με την παράκληση να γίνει δέηση υπέρ τεκνοποιήσεως της συζύγου του Σολομωνίας. Μόλις τελείωνε το έργο του ο μοναχός Σάββας θα γύριζε στην Μονή της μετανοίας του.

Ο μοναχός Σάββας επικαλέσθηκε την γεροντική ηλικία και την ασθενική κράση του. Δεν μπορούσε να κάνει ένα τόσο μεγάλο και επίπονο ταξίδι στο μακρινό βορρά.

Η πρόσκληση του Βασιλείου Γ΄ της Ρωσίας κινδύνευε να μείνει ανεκτέλεστη. Ο πρώτος αναγνωρίζοντας τις μεγάλες ευεργεσίες του μεγάλου ηγεμόνα προς το Άγιον Όρος αποφάσισε από κοινού με την αδελφότητα της Μονής Βατοπαιδίου να αντικαταστήσουν τον υπέργηρο Σάββα με τον μοναχό Μάξιμο.

Ο ηγούμενος της Μονής Βατοπαιδίου Άνθιμος εφοδίασε τον Μάξιμο με επιστολή προς τον μητροπολίτη Μόσχας Βαρλαάμ. Σε αυτήν εξηγεί συγκεκριμένα, γιατί επιλέχθηκε ο Μάξιμος: «Αλλά ο γέροντας [Σάββας], που είναι ηλικιωμένος και έχει ασθενή πόδια, δεν μπορεί να εκπληρώσει την διαταγή του ευσεβεστάτου μεγάλου ηγεμόνα και της δικής σας αρχιερωσύνης και για το οποίο ζητά συγχώρηση. Όμως ο άγιος πρώτος, για να μή μείνει η παράκληση του μεγάλου ηγεμόνα ανεκπλήρωτη, διάλεξε τον οσιολογιώτατο αδελφό μας Μάξιμο από την Ιερά μας Μονή Βατοπαιδίου, που είναι έμπειρος στις θείες Γραφές και ικανός στο να ερμηνεύει όλα τα εκκλησιαστικά βιβλία, και τα λεγόμενα ελληνικά (ενν. φιλοσοφικά), επειδή από την νεότητά του με αυτά μεγάλωσε και τα έμαθε εμπειρικά, και όχι σαν κάποιος άλλος μόνο με πολύ διάβασμα. Ο πρώτος τον στέλνει με την συγκατάθεσή μας, και παρόλο που δεν γνωρίζει την ρωσική γλώσσα, αλλά την ελληνική και την λατινική, πιστεύομε όμως ότι γρήγορα θα μάθει και την ρωσική[18]. Μαζί του δεχτείτε τον ιερομόναχο Νεόφυτο πνευματικό και τον τρίτο αδελφό Λαυρέντιο» [19].

Ο άγιος Μάξιμος, μαζί με τους απεσταλμένους του μεγάλου ηγεμόνα και με την συνοδεία του, τον Ιούνιο ή Ιούλιο του 1516 εγκατέλειψε το Άγιον Όρος για την υπερβόρειο άγνωστη χώρα, με τις ευχές και την ευλογία των πατέρων. Προστέθηκαν σε αυτήν και οι αντιπρόσωποι διαφόρων αγιορειτικών Μονών που πήγαιναν για συλλογή εράνων, όπως ο προηγούμενος Σάββας και οι μοναχοί Παχώμιος και Ματθαίος της Ιεράς Μονής Παντελεήμονος. Πέρασε πρώτα από την Κωνσταντινούπολη για να πάρει την ευλογία του οικουμενικού πατριάρχου, ο οποίος του έδωσε γράμμα προς τον Μόσχας Βαρλαάμ και απέστειλε ως συνοδούς

του τον μητροπολίτη Ζίχνης Γρηγόριο και τον διάκονο Διονύσιο με σκοπό την οικονομική ενίσχυση για τις ανάγκες της Μητέρας Εκκλησίας[20]. Στην Κωνσταντινούπολη παρέμεινε η αποστολή για αρκετό καιρό. Ίσως η καθυστέρηση να οφειλόταν σε παρέμβαση του σουλτάνου Σελήμ Α΄, ο οποίος ενδιαφερόταν για τις σχέσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου με την Ρωσία.

Το ταξίδι είχε μεγάλη χρονική διάρκεια και ήταν κουραστικό λόγω του επελθόντος χειμώνα. Όπως αναφέρει ο άγιος Μάξιμος, κατά την διάρκειά του υπέφερε πολύ. Οι Ρώσοι απεσταλμένοι έπρεπε να παραμείνουν στην Κριμαία για να φέρουν εις πέρας υποθέσεις, οι οποίες τους είχαν ανατεθεί από τον ηγεμόνα[21]. Κατά την διάρκεια του ταξιδιού, ασφαλώς ο άγιος Μάξιμος με την βοήθεια των σλαβοφώνων Αγιορειτών συνοδών του θα βελτίωνε τις γνώσεις του στην σλαβονική γλώσσα.

Από τα έργα του μαθαίνουμε ότι θα πρέπει να μετέφερε μαζί του ένα πλήθος βιβλίων, τα οποία θεωρούσε απαραίτητα για το έργο, το οποίο θα πραγματοποιούσε στην Ρωσία. Πολύ συχνά αναφέρει τους Γρηγόριο τον Θεολόγο, Ιωάννη τον Χρυσόστομο, Διονύσιο Αρεοπαγίτη, Ιωάννη Δαμασκηνό, Ισίδωρο Πηλουσιώτη, Φώτιο Κωνσταντινουπόλεως και την βιβλιοθήκη του, Μέγα Αθανάσιο και Βασίλειο, Κύριλλο Αλεξανδρείας, Θεοδώρητο Κύρου, Συμεών Μεταφραστή, Βαλασαμώνα, Νικηφόρο Κάλλιστο, το Σύνταγμα Ματθαίου Βλαστάρεως, το Λεξικό Σουΐδα (ή Σούδα) και πολλά άλλα έργα Ελλήνων και Λατίνων, χριστιανών και μή χριστιανών, ιδιαίτερα αρχαίων ιστορικών από τους οποίους αναφέρει διάφορες αφηγήσεις[22].

Η ομάδα των 17 προσώπων τελικά έφθασε την Πέμπτη 4 Μαρτίου του 1518 στην Μόσχα[23].

Ο ηγεμόνας Βασίλειος Γ΄ και ο μητροπολίτης Μόσχας Βαρλαάμ υποδέχθηκαν με εξαιρετικές τιμές και ιδιαίτερη χαρά τον μοναχό Μάξιμο. Ο ηγεμόνας της Ρωσίας φαίνεται ότι ένωσε μεγάλη ικανοποίηση που οι Αγιορείτες εκπλήρωσαν την επιθυμία του και το ότι ο Μάξιμος δέχθηκε να πραγματοποιήσει ένα τόσο μακρινό και επίπονο ταξίδι. Η συνοδεία του αγίου Μαξίμου εγκαταστάθηκε στην Μονή Τσουντοφ του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στην Μόσχα[24]. Ο ηγεμόνας έδωσε διαταγή η συνοδεία να διατρέφεται και να ικανοποιεί όλες τις ανάγκες της από την βασιλική τράπεζα.

Ο Βασίλειος Γ΄ αμέσως μετά την άφιξη του αγίου Μαξίμου τον οδήγησε στην πλούσια βιβλιοθήκη του, η οποία ήταν κλειστή εκατό χρόνια. Ο Μάξιμος βλέποντας τα πολλά ελληνικά βιβλία είπε: «Ορθόδοξε ηγεμόνα, ουδέποτε είδα τόσο μεγάλο πλήθος ελληνικής φιλοσοφίας στην ελληνική γή»[25]. Η βιβλιοθήκη περιλάμβανε πλήθος αρχαίων χειρογράφων βιβλίων εβραϊκών, ελληνικών και

λατινικών, τα οποία μετέφερε η πριγκίπισσα Σοφία, η μητέρα του Βασιλείου, ή προέρχονταν από βυζαντινούς φυγάδες στην Μόσχα μετά την άλωση, αλλά και από δωρεές του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ο πολύτιμος αυτός θησαυρός φυλασσόταν κλεισμένος σε δύο θολωτά υπόγεια. Ήταν μια μεγάλη αλλά εγκαταλειμμένη βιβλιοθήκη.

Το μεταφραστικό, διορθωτικό και ερμηνευτικό έργο του Αγίου Μαξίμου

Ο άγιος Μάξιμος ανέλαβε με ζήλο την ταξινόμηση των βιβλίων, δεν ξεχνούσε όμως τον κύριο σκοπό της αποστολής του, που ήταν η μετάφραση του Ερμηνευμένου Ψαλτήρα. Όπως γράφει ο ίδιος, το βιβλίο αυτό φυλασσόταν για «πολλά χρόνια σε βιβλιοθήκες χωρίς κανένα όφελος για τους ανθρώπους»[\[26\]](#). Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του Ψαλτηρίου της βασιλικής βιβλιοθήκης ήταν ότι είχε συγκεντρώσει τις άριστες ερμηνείες διαφόρων Πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων από τον 2^ο ως και τον 7^ο αιώνα.

Ο άγιος Μάξιμος έπρεπε να μεταφράσει, αλλά και να διορθώσει τις ασάφειες που υπήρχαν. Το έργο αυτό δεν μπορούσε να το φέρει εις πέρας μόνος του, επειδή δεν είχε επαρκή γνώση της εκκλησιαστικής σλαβονικής γλώσσας. Ορίστηκαν ως βοηθοί του οι Ρώσοι Δημήτριος Γερασίμοφ, διπλωμάτης βογιάρος, και ο μοναχός Βλάσιος, δοκιμασμένοι μεταφραστές για την γλωσσομάθειά τους και κάτοχοι της λατινικής γλώσσας. Ως γραφείς και αντιγραφείς ορίστηκαν ο μοναχός Σιλβανός της Λαύρας του Αγίου Σεργίου, μαθητής και ομότυχος κατόπιν του αγίου Μαξίμου, και ο Μιχαήλ Μεντοβάρτσεφ[\[27\]](#).

Η μετάφραση αρχικά γινόταν εμμέσως. Ο άγιος Μάξιμος μετέφραζε στην λατινική γλώσσα και οι βοηθοί του, τότε ο ένας και τότε ο άλλος, μετέφραζαν στην σλαβονική. Το έργο πρα-γματοποιήθηκε σχετικά σύντομα, σε ένα έτος και πέντε μήνες[\[28\]](#). Ήταν πολύμοχθο και απαιτούσε ιδιαίτερη ένταση της προσοχής και πολύ κουραστική προσπάθεια. Κατ' αρχήν έπρεπε να αποδίδεται πιστά και με ακρίβεια το πρωτότυπο ελληνικό κείμενο στα λατινικά. Έπειτα έπρεπε να εξετάζεται αν έγινε ορθή μετάφραση στην σλαβονική. Αυτή ήταν και η μεγαλύτερη δυσκολία, διότι η γλώσσα αυτή δεν ήταν πλήρως ανεπτυγμένη και δεν μπορούσε να αποδώσει τις διάφορες λεπτές έννοιες του πρωτοτύπου.

Να προσθέσουμε δε ότι το χειρόγραφο της βασιλικής βιβλιοθήκης προερχόταν από παλαιότερη ατελή και λανθασμένη μετάφραση του ελληνικού Ψαλτηρίου σε ατελή σλαβονική, και ήταν γεμάτο σφάλματα, τα οποία έπρεπε να διορθώνονται με πολύ μεγάλη προσοχή σε σύγκριση και παραβολή προς το πρωτότυπο.

Για να επιτύχει το έργο που ανέλαβε, χρησιμοποίησε όλες τις πλούσιες φιλολογικές

γνώσεις του, και ιδιαίτερα εφάρμοσε στο μεταφραστικό και διορθωτικό έργο την φιλολογική κριτική μέθοδο[29], την οποία για πρώτη φορά εισήγαγε στα ρωσικά γράμματα[30]. Για τον άγιο Μάξιμο μια νέα προοπτική αναπτύξεως γενικά της πνευματικής και εκκλησιαστικής ζωής συνδεόταν με το αυθεντικό περιεχόμενο των πηγών της ορθοδόξου παραδόσεως. Βάση αυτής της προοπτικής αποτελούσε η κάθαρση των πηγών από τα σφάλματα και η ορθή κατανόηση των πηγών σύμφωνα με τις πατερικές ερμηνείες[31]. Πρώτος αυτός έδειξε ότι τα σφάλματα των χειρογράφων δεν προέρχονταν μόνο από τους αντιγραφείς, οι οποίοι στερούνταν γραμματικών γνώσεων, αλλά και από τους παλαιούς μεταφραστές, οι οποίοι είχαν ατελή γνώση των ελληνικών πρωτοτύπων[32]. Μερικές φορές και ο ίδιος αντιμετώπιζε δυσκολίες στην μετάφραση. Αναγνωρίζει ότι στις περιπτώσεις αυτές το έργο του δεν είναι τέλειο.

Γράφει ο ίδιος: «Η ελληνική γλώσσα εξαιτίας του πλούτου των σημασιών των λέξεών της και των διαφόρων τρόπων εκφράσεως, οι οποίες εφευρέθηκαν από τους γνωστούς ρήτορες της αρχαιότητας, παρουσιάζει πολλές δυσκολίες στην μετάφραση και για την πλήρη κατανόησή τους. Αλλά, όσο ο Θεός μας βοήθησε άνωθεν με την Χάρη Του και όσο μπορέσαμε να κατανοήσουμε μόνοι μας κατά το δυνατόν, δεν παραλείψαμε τίποτε από τα καλά και σωστά λόγια, ώστε να έχουν ορθή και ευκρινή ερμηνεία. Εξάλλου, όπου μπορέσαμε, με την βοήθεια των διορθωμένων βιβλίων ή με την δική μας ερμηνευτική ικανότητα, προσπαθήσαμε με όλες τις δυνάμεις μας, και κυρίως με την βοήθεια του Θεού, να συμπληρώσουμε όσα είχαν παραλειφθεί και να αποκαταστήσουμε αυτά που είχαν φθαρεί. Όπου όμως, δεν κατορθώσαμε να αντλήσουμε βοήθεια από τα βιβλία, οι δε δικές μας προσπάθειες απέβησαν άκαρπες, τα αφήσαμε έτσι όπως ήταν»[33].

Όταν τελείωσε το έργο της μεταφράσεως και διορθώσεως, ο άγιος Μάξιμος έγραψε ένα υπόμνημα ως εισαγωγή, σχετικά με την μετάφραση του Ερμηνευμένου Ψαλτήρα προς τον «ευσεβέστατο και υψηλότατο Βασιλέα και θεοφύλακτο άρχοντα και μεγάλο ηγεμόνα πασών των Ρωσιών Βασίλειο».

«Θεωρώ αναγκαίο να προλογίσω αυτό το βιβλίο», γράφει ο άγιος Μάξιμος, «με μερικά λόγια, για να εξηγήσω τις αρετές και την σημασία του, και επιθυμώ πρώτα να μιλήσω για τους διδασκάλους που το συνέταξαν, ποιό και πόσοι ήταν και ποιά είναι η τάξη των ερμηνειών τους. Ο σκοπός είναι ο εξής. Πρώτον, το θεοφύλακτο κράτος σου, έπειτα και όλος ο λαός των ορθοδόξων να ξέρει με ποιόν συζητά, με ποιόν τρόπο και για ποιό θέμα. Προκειμένου να γνωρίσουμε τα αντικείμενα και πράγματα που γίνον-ται αντιληπτά με την όρασή μας, έχουμε την ανάγκη να μας τα εξηγήσουν έμπειροι άνθρωποι, και τότε ακούμε ευχαρίστως τις ερμηνείες τους. Με ανάλογο τρόπο οφείλουμε να αντιμετωπίζουμε τις θείες ενέργειες που

αντιλαμβανόμαστε με τον νού, γεγονός ιδιαίτερος απαραίτητο, αφού οι ενέργειες αυτές είναι ανώτερες από τις ανθρώπινες, τα δε νοητά είναι ανώτερα από τα αισθητά. Με την εξήγηση αυτή θέλησα να ακολουθήσω το παράδειγμα εκείνων που τελείωσαν κάποιο πολύ μακρινό ταξίδι στην ξηρά ή στην θάλασσα, επέστρεψαν στον τόπο τους και αφηγούνται σε αυτούς που τους ρωτούν όσα αξιόλογα άκουσαν»[\[34\]](#).

Τονίζει έπειτα την μεγάλη αξία του Ερμηνευμένου Ψαλτήρα:

«Αυτό το ιερό βιβλίο συντάχθηκε από παλαιούς άνδρες, πλήρεις κάθε σοφίας και μεγάλης διανοητικής ικανότητας. Σε κάθε σημείο είναι γεμάτο από την θεόπνευστη σοφία και την ανώτατη κατανόηση, ώστε να υπερβαίνει τις

δυνατότητές μου. Αν μάλιστα ο μεταφραστής ήταν κάποιος ικανότερος από μένα, θα κατάφερνε να το πραγματοποιήσει με μεγάλη προσπάθεια και κόπο. Αυτό δεν αφορά τον μεγάλο αριθμό των περιεχομένων των συγγραμμάτων -όχι!- επειδή όχι μόνο η ποσότητα κάνει την προκειμένη προσπάθεια εύκολη ή δύσκολη, αλλά η ποιότητα πολλές φορές αποτελεί την ουσία του πράγματος! Έτσι και την ερμηνεία της βαθειάς σοφίας και του νοήματος διαφόρων ερμηνευτών δεν την θεωρώ πολύ εύκολη ακόμη και για όσους καυχώνται για την πολυμαθειά τους, και όχι μόνο για μένα τον ολιγομαθή! Το βιβλίο μπορεί να αποτελέσει για τους αναγνώστες ένα ισχυρό όπλο και εναντίον των αιρετικών, ούτως ώστε οι αναγνώστες να είναι σε θέση να εκριζώνουν τα σατανικά τους ζιζάνια και να τα ρίχνουν στο αιώνιο πύρ φωτίζει όσους ασχολούνται με τις φυσικές επιστήμες, αποτελεί όπλο για συζητήσεις, καταφύγιο για ανθρώπους μοναχικούς, βοήθημα για όσους ασκούνται στην ενόραση του νού, παρηγορία γι' αυτούς που έχουν θλίψη, ίαση για τους πνευματικά ασθενείς. Με λίγα λόγια, όσοι το διαβάσουν αποκτούν κάθε αληθινό αγαθό, διότι αυτό αποτελεί έναν κήπο που αφθονεί σε ποικίλους καρπούς, αλλά και ένα δοχείο γεμάτο μέλι και πνευματική γλυκύτητα που ευφραίνουν τον τρεφόμενο από αυτό»[\[35\]](#).

Στην συνέχεια ο άγιος Μάξιμος παρέχει διασαφήσεις για τις διαφορές των ερμηνευτικών μεθόδων των διαφόρων ερμηνευτών στο ίδιο ψαλμό. Τους χωρίζει σε τρεις κατηγορίες. Σε αυτούς που χρησιμοποιούν την αλληγορική ερμηνεία, σε αυτούς που χρησιμοποιούν την αναγωγική ή πνευματική και σε όσους χρησιμοποιούν την γραμματική ερμηνεία. Κατατάσσει και χαρακτηρίζει τους Πατέρες αναλόγως της ερμηνευτικής μεθόδου που χρησιμοποιούν.

Όταν ο ηγεμόνας της Ρωσίας παρέλαβε το έργο από τον άγιο Μάξιμο, το διεβίβασε στον μητροπολίτη Μόσχας Βαρλαάμ, για να το αξιολογήσει. Την πραγματική αξία όμως του έργου κανένας στην Ρωσία δεν μπορούσε να την κρίνει. Η μεγάλη υπόληψη, την οποία είχαν όλοι στο πρόσωπο του αγίου Μαξίμου, η εκτίμηση των ανωτέρων εκκλησιαστικών και κοινωνικών κύκλων της Μόσχας για την σοφία και τις άλλες αρετές του ήταν αρκετές εγγυήσεις για την έγκριση του έργου. Η επίσημη όμως έγκριση από την Εκκλησία της Ρωσίας «δέν υπήρξε εντελώς τυφλή, άρα δε η ανάληψη της ευθύνης είχε τα αποχρώντα ερείσματα»[\[36\]](#).

Μετά από λίγες ημέρες ο μητροπολίτης με ολόκληρη την Σύν-οδο πήγαν στα ανάκτορα και με τρόπο πανηγυρικό παρέδωσαν στον μεγάλο ηγεμόνα τον Ερμηνευμένο Ψαλτήρα, χαρακτηρίζον-τάς το εγκωμιαστικά ως «πηγήν ευσεβείας»[\[37\]](#).

Ο άγιος Μάξιμος ήταν χαρούμενος, που το έργο του τελείωσε και περίμενε την ώρα της επιστροφής στην Μονή της μετανοίας του. Είχε όμως το ανήσυχο

συναίσθημα του φόβου, μήπως δεν ικανοποιηθεί το αίτημά του. Ο φόβος δεν ήταν αβάσιμος, γιατί ο μητροπολίτης Βαρλαάμ φανέρωνε την ανυπομονησία του να επωφεληθεί την παρουσία του Μαξίμου για μετάφραση και διόρθωση και άλλων έργων. Τον είχε παρακαλέσει παράλληλα με την μετάφραση του Ερμηνευμένου Ψαλτήρα να επιχειρήσει την συμπλήρωση της ερμηνείας των Πράξεων, η οποία ήταν ημιτελής.

Στο τέλος του υπομνήματος, το οποίο υπέβαλε στον μεγάλο ηγεμόνα, φαίνεται η θερμή ικεσία και η έντονη παράκληση για επιστροφή στο Άγιον Όρος. «Σε εμένα και τους παρευρισκόμενους αδελφούς επίτρεψέ μας να επιστρέψουμε στο Άγιον Όρος, για να απαλλαγούμε με τον τρόπο αυτόν από την θλίψη του μακροχρόνιου χωρισμού. Να μας δώσεις άδεια να επιστρέψουμε σώοι στην Τιμία Μονή Βατοπαιδίου που από καιρό μας έχει επιθυμήσει και αναμένει την επιστροφή μας, ως άλλοι νεοσσοί που ανατραφήκαμε σε αυτήν με την ελπίδα να τελειώσουμε εκεί την ζωή μας για τον Κύριο, και να μη στερηθούμε τους μακροχρόνιους αγώνες και τα έργα μας. Επίτρεψέ μας, ευσεβέστατε και φιλεύσπλαγχνε αυτοκράτορα, να τηρήσουμε τις μοναχικές μας υποσχέσεις στον Θεό εκεί, όπου τις δώσαμε ενώπιον του Χριστού και των φοβερών Αγγέλων Του κατά την ημέρα της κουράς μας»[\[38\]](#).

Έχοντας στην σκέψη του τις οικονομικές δυσκολίες που περνούσε η Μονή της μετανοίας του συνεχίζει τελειώνοντας τον λόγο του: «Θυμήσου επίσης και την πτωχεία της Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου, εξαιτίας της οποίας μας έστειλαν εδώ να εργαστούμε σκληρά και να υποστούμε δυστυχίες, όχι για τον εαυτό μας, επειδή δεν ήλθαμε εδώ από μόνοι μας -ας μην έχουμε μέσα μας αυτήν την διαβολική πλάνη-, αλλά επειδή μας έστειλαν οι αδελφοί μας και μας παρακάλεσαν να έλθουμε για τον Χριστό, γι' αυτό και αναλάβαμε αυτό το έργο»[\[39\]](#).

Θυμήθηκε όμως και την σκλαβωμένη στους Τούρκους πατρίδα του και προέτρεψε τον μεγάλο ηγεμόνα να κινηθεί για την απελευθέρωσή της. «Να μπορούσαμε και εμείς να απελευθερωθούμε διά σου από την υποδούλωση στους απίστους και να πάρουμε πίσω το βασίλειό μας... Έτσι και τώρα η Νέα Ρώμη, που θλίβεται πολύ από τους αθέους Αγαρηνούς, να ευδοκήσει Αυτός (ο Χριστός) να απελευθερωθεί μέσω του ευσεβούς κράτους της βασιλείας σου»[\[40\]](#).

Ο μεγάλος ηγεμόνας με χαρά παρέλαβε το βιβλίο και τίμησε τους κοπιάσαντας, όχι μόνο με μεγάλους επαίνους, αλλά και με εξαιρετικές αμοιβές. Στις 11 Σεπτεμβρίου του 1519, κατά το Χρονικό του Νίκωνος, αναχώρησαν για το Άγιον Όρος οι συνοδοί του αγίου Μαξίμου, αφού τους εφοδίασε με χρήματα, εικόνες και άλλα αναγκαία για τον πατριάρχη και το Άγιον Όρος[41]. Στο εικονοφυλάκιο της Μονής Βατοπαιδίου σώζεται η εικόνα της Παναγίας που δώρισε ο μεγάλος ηγεμόνας στην Μονή.

Ο Μάξιμος έπρεπε να παραμείνει. Ο Βασίλειος Γ΄ έκρινε ότι θα τον βοηθούσε στα φιλόδοξα σχέδιά του. Πολλές φορές κατέφευγε σε αυτόν ζητώντας τα φώτα του. Η εργασία πάνω στον Ερμηνευμένο Ψαλτήρα απέδειξε ότι πολλά μπορούσαν να αποκομίσουν από τον πολυμαθή αυτόν Έλληνα. Είχε πλέον μάθει την ρωσική καθομιλουμένη και την εκκλησιαστική σλαβονική πολύ καλά. Ο μοναχός Σιλβανός, γραφεύς και μαθητής του αγίου Μαξίμου, λέει για τον Μάξιμο ότι ήταν σοφός σε τρεις γλώσσες, ελληνικά, λατινικά, ρωσικά, αλλά και στην σύνθεση ηρωελεγειακών ποιημάτων, ότι ξεχώριζε για την σοφία, την διάκριση, την ευφυΐα και την οξυδέρκειά του από όλους τους ανθρώπους της εποχής του[42]. Ο μοναχός Νείλος Κουρλιάτεφ της Λαύρας του Αγίου Σεργίου, σύγχρονος και μαθητής του αγίου Μαξίμου, γράφει ότι ο Μάξιμος έμαθε τα ρωσικά και την γραμματική της σλαβονικής γλώσσας μέχρι τέλους, όσο δεν γινόταν περισσότερο[43]. Από την μεταφραστική εργασία του Μαξίμου φαίνεται ο πόθος του να γράψει καθαρά ρωσικά, να βρίσκει κατάλληλα συνώνυμα για να αποδώσει το νόημα, να αναζητεί το βάθος του νοήματος. Παρόλο που ήταν Έλληνας, είχε βαθιά αίσθηση της ρωσικής γλώσσας[44].

Ο Μάξιμος κατέλαβε αξιοζήλευτη θέση στις κοινωνικές τάξεις της Μόσχας λόγω της μεγάλης μορφώσεως και συνέσεώς του. Πολλοί όμως τον φθονούσαν γι' αυτόν τον λόγο. Ο μονάρχης έδειχνε ιδιαίτερη εύνοια στο πρόσωπό του. Ο μητροπολίτης Μόσχας, άνδρας μετρίας μορφώσεως, αλλά οσίας ζωής, τον τιμούσε, τον σεβόταν και αισθανόταν την ανάγκη να τον συμβουλευέται σε ποικίλες περιστάσεις. Στην κοινή συνείδηση ο άγιος Μάξιμος υψώθηκε σε μοναδική αυθεντία, η οποία μπορούσε να δείχνει τα πρέποντα και τα ορθά στα πράγματα της Εκκλησίας και της Πολιτείας, και θεωρήθηκε μεγάλος μεταρρυθμιστής στην πολύ δυσάρεστη κατάσταση, στην οποία βρισκόταν η ρωσική κοινωνία[45].

Ο άγιος Μάξιμος, μετά την άρνηση του ηγεμόνα να επιστρέψει στο Βατοπαίδι, παρέμεινε στην Μόσχα, και αναγκάσθηκε να αναλάβει νέες εργασίες. Όπως αναφέραμε, ανέλαβε την συμπλήρωση της μεταφράσεως στην ερμηνεία των Πράξεων. Ήταν ερμηνείες διαφόρων ερμηνευτών, και ιδιαιτέρως του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, των οποίων η μετάφραση είχε σταματήσει στο 13^ο

κεφάλαιο. Ο άγιος Μάξιμος, αφού έκανε έλεγχο της μεταφράσεως, συμπλήρωσε το υπόλοιπο λαμβάνοντας υπόψη τις ερμηνείες του του Θεοφυλάκτου Αχρίδος. Το έργο το τελείωσε στις 17 Μαρτίου του 1521 με την βοήθεια του Βλασίου.

Το 1521 ο Μάξιμος αναλαμβάνει νέο μεταφραστικό και διορθωτικό έργο. Μεταφράζει στην σλαβονική τους αποστολικούς κανόνες και τους κανόνες των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων από το Σύνταγμα του Βλαστάρεως. Το 1524 με την συνεργασία του Σιλβανού τελειώνει την μετάφραση των ομιλιών του Ιωάννου Χρυσοστόμου στα Ευαγγέλια του Ματθαίου και Ιωάννη με την ευλογία του μητροπολίτη Δανιήλ, διαδόχου του Βαρλαάμ.

Στις μεταφράσεις του αγίου Μαξίμου ανήκουν και μικρότερης εκτάσεως έργα, όπως, Ο βίος της Θεομήτορος του Συμεών του Μεταφραστού, Λόγος περί θαύματος του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, Περί του αποστόλου Θωμά, Βίος του Διονυσίου του Αρεοπαγίτου, Ομιλία στον μάρτυρα Βαρλαάμ του Μεγάλου Βασιλείου, περικοπές από διάφορες προφητείες της Παλαιάς Διαθήκης με τις ερμηνείες τους, τα κεφ. γ' και δ' του Β' Έσδρα, τις Οράσεις Δανιήλ γ' και η', τα περί της Σωσάννης και της Εσθήρ και άλλα. Ο ίδιος έγραψε δικές του ερμηνείες σε διάφορα κείμενα της Αγίας Γραφής και σε εκκλησιαστικές τελετές[46]. Όπως αναφέρει ο ίδιος, διόρθωσε κατά διαταγή του μεγάλου ηγεμόνα και άλλα ιερά βιβλία, τα οποία είχαν διάφορες φθορές από τους αντιγραφείς, με την Χάρη του Χριστού και την συνεργία του Αγίου Πνεύματος. Κανένα διορθωτικό, μεταφραστικό ή ερμηνευτικό έργο δεν έκανε ο άγιος Μάξιμος με δική του πρωτοβουλία. Εκτελούσε πάντοτε διαταγές του μεγάλου ηγεμόνα, ο οποίος τον κράτησε στην Ρωσία γι' αυτόν τον σκοπό.

Ως ερμηνευτής ο άγιος Μάξιμος προτιμά την αλληγορική ερμηνεία. Ερμηνεύοντας ένα κείμενο αναφέρει μερικές φορές περισσότερες από μία ερμηνείες. Εισηγείται ορθότερες αναγνώσεις και στίξεις με γραμματικές και συντακτικές παρατηρήσεις, ερμηνεύει ελληνικές λέξεις και όρους, αναφέρει πολλές ιστορικές, γεωγραφικές και μυθολογικές πληροφορίες και επεξηγήσεις, απορρίπτει ορισμένες ερμηνείες ως «παιδαριώδεις» και «γελοίες», δέχεται δε ως αξιόπιστη μόνο την μετάφραση των Εβδομήκοντα του κειμένου της Παλαιάς Διαθήκης[47].

Το εντυπωσιακό μεταφραστικό έργο του αγίου Μαξίμου, «καρπός της πλήρους αφιερώσεως, της ακαταπονήτου εργατικότητας και της ανεκτιμήτου εμπειρίας του Μαξίμου», δυστυχώς έμεινε ανέκδοτο[48].

Στην αρχή ο άγιος Μάξιμος βιαζόταν να τελειώσει το μεταφραστικό και διορθωτικό έργο, το οποίο του ανέθεσαν, για να επιστρέψει γρήγορα στο Άγιον Όρος. Ο όγκος όμως της εργασίας, ο οποίος καθημερινά αυξανόταν, τον έκανε

πολύ σύντομα να συμβιβασθεί με την επ' άοριστον παράταση της ακούσιας ξενιτείας του. Αναγκαστικά έμαθε και την κοινή καθομιλουμένη ρωσική γλώσσα και με τους φίλους και γνωρίμους που απέκτησε, άρχισε να γνωρίζει με λεπτομέρεια όλα τα ζητήματα της εκκλησιαστικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής του τόπου. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γρηγόριος Παπαμιχαήλ, «η ρωσική ζωή κατά πάσας τάς εκδηλώσεις της και καθ' όλον αυτής το πλάτος εισέβαλλεν αφ' εαυτής εις το απέριττον του κελλίον»[\[49\]](#).

Το κύρος του Αγιορείτη μοναχού ήταν πολύ μεγάλο. Ο μητροπολίτης Μόσχας Μακάριος αναφέρει για τον Μάξιμο ότι είναι ο πρώτος που εμφανίστηκε με εκπαίδευση επιστημονική και με πλούτο γνώσεων, όχι μόνο στις θεολογικές, αλλά και στις κοσμικές επιστήμες, που υπήρχαν τότε. Και συνεχίζει: «Μπορούμε να πούμε, ότι στο πρόσωπο του Μαξίμου για πρώτη φορά εισχώρησε σε μας η ευρωπαϊκή παιδεία... στο πηχτό σκοτάδι της αμάθειας και των προλήψεων που σκέπαζε την Ρωσία»[\[50\]](#). Ο Podskalsky γράφει ότι «ο Μάξιμος πάντοτε υπερείχε της κοινωνίας της Μόσχας κατά την παιδεία και το φρόνημα»[\[51\]](#). Τον θεωρούσαν ως τον μόνο κατάλληλο να εισηγείται το τί έπρεπε να γίνει σε οποιονδήποτε τομέα της καθημερινής ζωής. Οι μορφωμένοι συζητούσαν μαζί του επίκαιρα φιλολογικά θέματα, κατέφευγαν για την λύση των αποριών τους, ζητούσαν συμβουλές και οδηγίες στις δύσκολες περιπτώσεις ή όταν χρειάζονταν χειραγωγή σε περίπλοκα ζητήματα. Ήθελαν να ακούσουν την αμερόληπτη και αντικειμενική γνώμη και κρίση του για το περιεχόμενο των διαφόρων νέων βιβλίων, τα οποία του παρουσίαζαν.

Η πολυμάθεια και η μεγάλη κριτική ικανότητα, η ειλικρίνεια, η ευθύτητα, η ανιδιοτέλεια, το θερμό και γνήσιο ενδιαφέρον του για όλα τα πνευματικά και ηθικά θέματα, η απλότητα και το ταπεινό του φρόνημα προκαλούσαν συγκίνηση· η ολοκληρωμένη και αγία προσωπικότητά του γοήτευε και έγινε πόλος έλξης για πολλές από τις μετέπειτα ιστορικές προσωπικότητες της Ρωσίας. Ο σύγχρονος και συνεργάτης του αγίου Μαξίμου, ιεροδιάκονος Ησαΐας Kamechanin, στην Έγκυρη αφήγησή του γράφει για τον άγιο Μάξιμο ότι δεν υστερούσε καθόλου σε τίποτε από τους Τρεις Ιεράρχες και Διδασκάλους της Οικουμένης[\[52\]](#). Ο ίδιος ομολογεί ότι δεν υπήρξε άλλος άνθρωπος τόσο υψηλού επιπέδου σε εκείνη την εποχή[\[53\]](#). Ο Σέργιος Σελόνιν, που περιλαμβάνει τον Μάξιμο στον εγκωμιαστικό του λόγο περί των οσίων Ρώσων, τον ονομάζει «Νέο Θεολόγο»[\[54\]](#).

Στα συγγράμματά του καθρεφτίζονται τα διάφορα ζητήματα, τα οποία απασχολούν και συγκινούν τους εκκλησιαστικούς και κοινωνικούς κύκλους της ρωσικής πρωτεύουσας. Σκέψεις, τάσεις, κατευθύνσεις και ανησυχίες των διαφόρων κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων αποτυπώνονται σε αυτά. Πάρα

πολλά άρθρα που έχουν γραφεί από τον Μάξιμο μαρτυρούν για το ζωντανό ενδιαφέρον του για καθετί που εκείνη την εποχή απασχολούσε και τάραζε τον νου των ανθρώπων στην Μόσχα[55]. Η ύλη των συγγραμμάτων του θεωρείται από τους Ρώσους ιστορικούς πολυτιμότεο ιστορικό μνημείο.

Μελετώντας τα έργα του αγίου Μαξίμου πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι δεν έγραψε ένα σύστημα θεολογίας όπου να φαίνεται ολιστικά η διδασκαλία του. Όμως αυτό είναι κοινό γνώρισμα στην Πατερική θεολογία, όπου επίσης δεν έχουμε σύστημα θεολογίας, όπως συμβαίνει στην Ρωμαιοκαθολική θεολογία με τον σχολαστικισμό. Ο άγιος Μάξιμος κινούμενος στην γραμμή της Πατερικής παραδόσεως απαντούσε στα προβλήματα και τις ανάγκες των πιστών της εποχής του. Η διδασκαλία του ήταν Πατερική, εμπειρική και σύμφωνη με τις ποιμαντικές ανάγκες που αντιμετώπιζε, αυτό δηλαδή που ονομάζουν ορισμένοι σήμερα συναφειακή θεολογία. Ο Μάξιμος είχε οικειοποιηθεί το πνεύμα των αγίων Πατέρων. Δεν ανέπτυξε διανοητική σχέση με τον Θεό, αλλά ζούσε την προσωπική κοινωνία του με τον Θεό, είχε αφομοιώσει την Χάρη του Θεού με όλο το είναι του. Κάθε φορά που το απαιτούσε η περίσταση κατέβαινε στο επίπεδο των ακροατών του, για να τον καταλαβαίνουν. Σίγουρα η εν Χριστώ εμπειρία του ήταν μεγάλη και θα μπορούσε κάλλιστα να αναπτύξει υψηλές θεολογικές δημιουργίες. Ποιός όμως θα τον καταλάβαινε; Ποιόν θα ωφελούσε; Εξάλλου ως γνήσιος Αγιορείτης ήξερε να κρύβεται, «νά μην γνωρίζει η αριστερά του τί ποιεί η δεξιά του»[56]. Η αυτομεμψία του ήταν μεγάλη και χαρακτηριστική. Ενώ θα μπορούσε και αυτός να καυχάται για τις γνώσεις του, για την πνευματική του κατάσταση, για την απέραντη υπομονή που έδειξε στις θλίψεις και στα παθήματά του, έλεγε με ταπείνωση ότι όλα τα υπομένει για τις αμαρτίες του.

Πηγή: Άπαντα Αγίου Μαξίμου Γραικού, Αγίου Μαξίμου Γραικού Λόγοι, Τόμος Α΄, Μετάφραση: Μάξιμος Τσμπένκο – Τιμόθεος Γκίμον, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011.

[1]. Τό ποιητικό έργο τού αγίου Μαξίμου εξέδωσε σέ πέντε τόμους ο Κωνσταντίνος Τσιλιγιάννης, πού έλαβε γι' αυτόν τόν λόγο βραβείο τής Ακαδημίας Αθηνών.

[2]. Κωνσταντίνου Τσιλιγιάννη, Αγίου Μαξίμου τού Γραικού, Παρακλητικός Κανών εις τόν Τίμιον Πρόδρομον, Άγιον Όρος 2001, σ. 12.

[3]. Κωνσταντίνου Τσιλιγιάννη, Αγίου Μαξίμου τού Γραικού, Παρακλητικός Κανών εις τόν Τίμιον Πρόδρομον, Άγιον Όρος 2001, σ. 21.

[4]. Λουκ. 7,28.

[5]. Κωνσταντίνου Τσιλιγιάννη, Αγίου Μαξίμου τού Γραικού, Παρακλητικός Κανών εις τόν Τίμιον Πρόδρομον, Άγιον Όρος 2001, σ. 7.

[6]. Προδρομάριον, έκδ. Καλύβης Τιμίου Προδρόμου Ιεράς Σκήτης Αγίας Αννης, Άγιον Όρος 1996, σ. 23.

[7]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π. σ. 413.

[8]. Κωνσταντίνου Τσιλιγιάννη, Αγίου Μαξίμου τού Γραικού, Παρακλητικός Κανών εις τόν Τίμιον Πρόδρομον, Άγιον Όρος 2001, σ. 31.

[9]. Κωνσταντίνου Τσιλιγιάννη, Αγίου Μαξίμου τού Γραικού, Παρακλητικός Κανών εις τόν Τίμιον Πρόδρομον, Άγιον Όρος 2001.

[10]. Για περισσότερα βλ. ? . ??????????, Ιερά Ακολουθία Αγίου Εράσμου, ποιηθείσα από τόν Άγιο Μάξιμο τόν Γραικό, Άγιον Όρος 2006.

[11]. Βλ. ???????????? ????????????, Τά ηρωελεγειακά έπη τού Αγίου Μαξίμου τού Γραικού, Άγιον Όρος 1997.

[12]. Αθανασίου Κομινη, Τό βυζαντινόν ιερόν επίγραμμα καί οι επιγραμματοποιοί, Αθήναι 1955, σ. 72.

[13]. Πρόκειται για τά έργα Πώς δει εισέρχεσθαι εις τούς ιερούς ναούς τού Θεού καί Κατά Ιουδαίων.

[14]. Βλ. ???????????? ????????????, Τά ηρωελεγειακά έπη τού Αγίου Μαξίμου τού Γραικού, Άγιον Όρος 1997, σ. 19. «Γιά εμάς τούς Έλληνες, ο Μάξιμος ο Γραικός είναι ο μεγαλύτερος Έλληνας ποιητής τής διασποράς τού 16^{ου} αιώνα».

[15]. Βλ. Jack Haney, From Italy to Muscovy, The life and works of Maxim the Greek, Μόναχο 1973, σ. 32. Πρβλ. ? . ????????????, Τό μεταφραστικόν, διορθωτικόν καί ερμηνευτικόν έργον τού Αγίου Μαξίμου τού Γραικού, Αρτα 1989, σσ. 5-6, καί ???????

ά, ό.π., σ. 211.

[16]. Βλ. Jack Haney, ό.π., σ. 32.

[17]. Αγίου Μαξίμου Γραικού, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σσ. 403-422.

[18]. Βέβαια ο άγιος Μάξιμος είχε κάποια γνώση τής διαλέκτου τών Σλάβων τών Βαλκανίων, όπως αναφέραμε. Για νά τόν καλύψει ο ηγούμενος Ανθιμος και για νά μήν αισθάνεται ο άγιος υποχρεωμένος ότι θά πρέπει νά δείξει στους άλλους ότι γνωρίζει τήν εκκλησιαστική σλαβονική, έγγραψε ότι δέν γνώριζε τά ρωσικά, πού ήταν, βέβαια, αλήθεια αλλά μερική.

[19]. Andrej Muravjev, Snoshenija Rossii s vostokom po delam cerkovnym, Αγία Πετρούπολη 1858, σ. 27.

[20]. Βλ. Prepodobnyj Maksim Grek, Sochinenija, εκδ. Indrik, Μόσχα 2008, σ. 28.

[21]. Βλ. επιστολή τού βογιάρου Βασιλείου Σαντρίν πού μιλά για τήν συνοδεία τού αγίου Μαξίμου και για τούς βογιάρους Κοπιλόφ και Βάραβιν κατά τήν παραμονή τους στην Κριμαία, Sbornik imperatorskago ruskago istoricheskago obschestva, τόμ. 95, Αγία Πετρούπολη 1895, σσ. 495-496.

[22]. Βλ. ????????? ??????????, ό.π., σ. 48.

[23]. Βλ. ????????? ??????????, ό.π.

[24]. Η Μονή Τσουντοφ τιμώταν μάλλον και στον Ευαγγελισμό τής Θεοτόκου. Βλ. Skazanie v korpusе sochinenij (Αφήγηση στην συλλογή τών έργων του) στό Nina Sinicyna, Skazanija o prepodobnom Maksime Greke, Μόσχα 2006, σ. 79. Υποθέτουμε ότι η χαρά τού Μαξίμου ήταν μεγάλη γιατί από τόν Ευαγγελισμό (τού Βατοπαιδίου) πήγαινε σέ Ευαγγελισμό. Ο Μάξιμος έμεινε και ένα διάστημα στην Ιερά Μονή τού Σίμωνος μαζί μέ τόν μοναχό Βασσιανό Πατρικέγεφ, πρώην πρίγκιπα και στρατηγό. Βλ. Nina Sinicyna, Maksim Grek v Rossii, Μόσχα 1977, σ. 61.

[25]. Βλ. Nina Sinicyna, Skazanija o prepodobnom Maksime Greke, Μόσχα 2006, σ.

80.

[26]. Αγίου Μαξίμου Γραικού, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 405.

[27]. Βλ. Αγίου Μαξίμου Γραικού, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 420.

[28]. Αγίου Μαξίμου Γραικού, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 406. «Μάξιμος, ελάχιστος μοναχός, ...ήλθε εδώ, έλαβε από τό κράτος σου αυτό τό βιβλίό μέ τήν ευλογία τού αγιωτάτου Βαρλαάμ καί τήν βοήθεια τού Θεού, αξιώθηκε στήν διάρκεια ενός έτους καί πέντε μηνών νά τελειώσει τήν μετάφραση τών ερμηνειών από τήν ελληνική στήν ρωσική».

[29]. Βλ. Vladimir Ikonnikov, ό.π., σ. 187. «Τό χάρισμα, τό οποίο υπερείχε όλων τών άλλων, ήταν τό χάρισμα τής κριτικής. Παντού καί σέ όλα είναι κριτικός. Είτε εκθέτει τό δόγμα, είτε γράφει τήν νουθεσία, είτε εξηγεί τήν Γραφή, είτε αφηγείται, όλα τά εξετάζει κριτικά».

[30]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 433.

[31]. Βλ. ??????? ?????ά, ό.π., σ. 215.

[32]. Βλ. Vladimir Ikonnikov, ό.π., σ. 19. «Τά χειρόγραφα διαστρεβλώνονται κατά τρείς τρόπους: είτε λόγω συμπληρώσεως, είτε λόγω αλλαγής, είτε λόγω εκτυπώσεως».

[33]. Αγίου Μαξίμου Γραικού, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 422.

[34]. Αγίου Μαξίμου Γραικού, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 410.

[35]. Αγίου Μαξίμου Γραικού, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 411-413.

- [36]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 437.
- [37]. Βλ. Nina Sinicyna, Skazaniija o prepodobnom Maksime Greke, Μόσχα 2006, σσ. 82 και 88.
- [38]. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σσ. 420-421.
- [39]. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 421.
- [40]. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 25, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 422.
- [41]. Βλ. ????????? ??????????, ό.π., σσ. 58-59.
- [42]. Βλ. Εισαγωγή τού μοναχού Σιλβανού στόν κώδ. 1953 (σλαβικό 9) τού έτους 1524 τής Μονής Βατοπαιδίου.
- [43]. Βλ. Nina Sinicyna, Skazaniija o prepodobnom Maksime Greke, Μόσχα 2006, σ. 76.
- [44]. Βλ. Nina Sinicyna, Maksim Grek v Rossii, Μόσχα 1977, σ. 72.
- [45]. Βλ. ????????? ??????????, ό.π., σ. 59.
- [46]. Βλ. ????????? ??????????, ό.π., σ. 61. Πρβλ. ??????? ?????ά, ό.π., σ. 215.
- [47]. Κωνσταντίνου Τσιλιγιάννη, Τό μεταφραστικόν, διορθωτικόν και ερμηνευτικόν έργον τού Αγίου Μαξίμου τού Γραικού, Αρτα 1989, σ. 13-14.
- [48]. Βλασίου Φειδά, ό.π., σ. 215. Πρβλ. ????????? ??????????, ό.π., σ. 435.
- [49]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 62.

[50]. Βλ. Vladimir Ikonnikov, ό.π., σ. 188.

[51]. Gerhard Podskalsky, Η ελληνική θεολογία επί Τουρκοκρατίας (1453-1821), μετάφραση π. Γ. Μεταλληνός, Αθήνα 2005, σ. 143.

[52]. Βλ. Nina Sinicyna, Skazanija o prepodobnom Maksime Greke, Μόσχα 2006, σ. 97.

[53]. Βλ. Nina Sinicyna, Skazanija o prepodobnom Maksime Greke, Μόσχα 2006, σ. 96.

[54]. Βλ. Sergej Shelonin, Khvalebnoe slovo russkim prepodobnym (Εγκωμιαστικός λόγος περί τών οσίων Ρώσων), χφ. έτους 1645/47, στό Nina Sinicyna, Skazanija o prepodobnom Maksime Greke, Μόσχα 2006, σ. 72.

[55]. Βλ. Άγιος Μάξιμος ο Γραικός, ο Φωτιστής τών Ρώσων, μετάφραση-επιμέλεια Ι. Μ. Οσίου Γρηγορίου, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1991, σ. 58.

[56]. Βλ. Ματθ. 6,3.